

WŁADYSŁAW MAKARSKI
Lublin

O KLASYFIKACJI NAZW MIEJSCOWYCH RAZ JESZCZE

W polskiej onomastyce utrwaliła się tradycja klasyfikacji nazw miejscowych zaproponowanej w 1946 r. przez W. Taszyckiego¹ na podstawie wcześniejszych sięgających XIX w. ustaleń historyków i językoznawców obcych i polskich (F. Palacký, F. Miklosich, T. Wojciechowski, F. Bujak). Podział toponimów oparty był na kilku kryteriach, w tym na najważniejszym – znaczeniowym, prowadzącym do wyróżnienia nazw topograficznych, kulturalnych (kulturowych), deminutywnych, patronimicznych, rodowych, etnicznych i służebnych. Został on wykorzystany w wielu studiach toponomastycznych², prezentujących dzięki temu materiał poddający się łatwiejszej analizie porównawczej.

Jako mniej przydatną od poprzedniej traktuje się kontrpropozycję S. Rosponda z r. 1957 podziału nazw miejscowych na podstawie przede wszystkim kryterium strukturalnego³. Proponowana klasyfikacja toponimów na prymarne (bez kreacji słowotwórczej), sekundarne (z morfologiczną kreacją słowotwórczą) oraz złożenia została zakwestionowana w swych założeniach ogólnych i rozwiązaniach szczegółowych. Nazwy mogą być prymarne niezależnie

¹ *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków 1946.

² Por. m.in. K. Z i e r h o f f e r, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957; K. R y m u t, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967; W. L u b a ś, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1968, M. K a m i ń s k a, *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, t. I-II, Wrocław 1964-1965; M. K o n d r i a t u k, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław 1974; I. H a l i c k a, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Dzierżawcze, patronimiczne i rodzinne*, [I], Warszawa 1976; *Topograficzne i kulturowe*, [II], Warszawa 1978, Cz. K o s y l, *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*, Wrocław 1978.

³ *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.

od swojej struktury morfologicznej, gdyż nawiązują do różnych podstaw (w tym także złożonych), które dopiero powinny być charakteryzowane pod względem słowotwórczym tak, jak proponuje autor. Brak ściśle zlokalizowanych i schronologizowanych podstaw apelatywnych w praktyce uniemożliwia ocenę typu kreacji słowotwórczej nazwy, np. *Jawornik* od **jawornik* 'lasek jaworowy' (wtedy byłaby to nazwa prymarna) lub od *jawor* (nazwa sekundarna), *Malinówka* od *malinowy* z suf. *-ka* lub od *malina* z formantem *-ówka* (w obu wypadkach nazwa sekundarna, z różnymi jednak formantami).

Wobec zatem niemożności ustalenia dla znacznej liczby nazw podstaw słowotwórczych, a co za tym idzie typu kreacji derywacyjnej: formalnej z różnymi formantami czy aformalnej, należy charakterystykę strukturalną toponimu prostego ograniczyć do analizy morfotaktycznej, polegającej na wskazaniu jego typu morfologicznego określanego przez końcówkę fleksyjną oraz przez morfem przedkońcówkowy, przedrostek albo zespół morfemów, który w danym czasie się wyodrębnił lub mógł się wyodrębnić jako formant. W compositach podobnej charakterystyce podlegają człony składowe nazwy. Pojęcie typu derywacyjnego należy w opisie strukturalnym nazwy zastąpić pojęciem modelu toponimicznego, dopuszczającego niekiedy jej interpretację jako prymarnej lub sekundarnej, z formantem prostym lub złożonym, np. *Borownica* od **borownica*, *borowy* lub *bór*. Nie wyklucza to zarazem możliwości przyjęcia dla nazwy równocześnie dwu lub większej liczby podstaw kształtowanych według określonego wzorca morfologicznego. Ponad 500 takich szczegółowych modeli toponimicznych dla słowiańskiej ojkonimii przedstawia kwestionariusz E. Eichlera, M. Majtána, R. Šrámka oraz H. Borka zaprezentowany w 1988 r. na X Międzynarodowym Kongresie Sławistycznym w Sofii⁴.

Do problematyki klasyfikacji nazw miejscowych powrócono jeszcze raz w artykule pt. *W sprawie podziału słowiańskich nazw miejscowych*, opublikowanym w r. 1994⁵. Autor, S. Bąk, zgłosił propozycję modyfikacji dotychczasowego podziału ojkonimów. Zasluguje ona na baczną uwagę, stąd niniejsza próba jej omówienia i zweryfikowania.

⁴ Por. E. J a k u s - B o r k o w a [rec.:], *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturi slovenske oikonimie. Im Auftrage der Subkommission für den Slawischen Onomastischen Atlas*, herausgegeben von Ernst Eichler und Rudolf Šramek. Namenkundliche Informationem. Sonderheft, Karl'-Marx-Universität, Leipzig 1988, s. 86, „Onomastica”, 35(1990), s. 133-140.

⁵ „Onomastica”, 39(1994), s. 33-48.

Nowa klasyfikacja – respektująca dotychczasowe podziały semantyczne i strukturalne uznane przez autora za słuszne – miałyby się opierać na naczelnym kryterium typu podstawy nazwy, gdyż „Największym w s p ó l n y m brakiem podziałów znaczeniowych było o g r a n i c z e n i e p o d s t a w (źródła) nazewniczych do przedmiotów (apelatywów) i osób, bez wyodrębnienia t r z e c i e g o ź r ó d ł a [podkreślenia S. B.] nazw, jakimi są nazwy innych osiedli” (s. 38). Zarzut – dodajmy od razu – sformułowany jest zbyt krańcowo, gdyż podstawy takie były uwzględniane przy charakterystyce nazw deminutywnych (np. u Taszyckiego) i tzw. nazw wtórnie topograficznych (u Rosponda), o czym sam omawiany autor pisze. Słusznie za to upomina się on o wszystkie odtoponimiczne nazwy, które potem podda szczegółowej ocenie.

W świetle nadrzędnego kryterium typu podstawy toponimy dzielą się według autora na trzy klasy:

„Nazwy topograficzne, których podstawę stanowią nazwy przedmiotów w terenie. Są to albo przedmioty naturalne, takie jak góra, las, rzeka, albo stworzone przez człowieka jako wytwory ludzkiej kultury, jak np. gródek, wieś, kościół.

Drugą grupę stanowią nazwy odosobowe, utworzone od nazw własnych i pospolitych pojedynczych ludzi i grup ludzkich.

Trzecią grupę stanowią nazwy miejscowości utworzone od nazw osiedli ludzkich jako nazwy zdrobniałe, przedrostkowe i złożone, np. *Licheń* i *Lichenek*, *Sokołowo* i *Przedsokołowo*, *Besk* i *Nowy Besk*, *Osiek Wielki* i *Osiek Mały*, *Dębno Królewskie* i *Proboszczowskie*. Tę trzecią grupę nazw oznacza się terminem: nazwy filialne i bliźniacze” (s. 39-40).

Każda z tych grup została dokładnie omówiona, przy czym – co zrozumiałe – najwięcej uwagi autor poświęcił nazwom filialnym i bliźniaczym.

W grupie pierwszej, która nazwana jest „odprzedmiotową”, znajdują się toponimy wskazujące na właściwości naturalne terenu (ukształtowanie, nawodnienie, florę i faunę) oraz nazwy określane jako kulturowe, które wskazują na wytwory człowieka (pola uprawne, drogi, zajazdy). Do kulturowych zalicza autor także nazwy, które mają za podstawę przejawy kultury duchowej i społecznej, upamiętniające miejsca ważnych wydarzeń (np. *Pobiedziska* 'pobojowiska'), dni targowe (np. *Nowy Targ*, *Środa*, *Piątek*), miejsca pielgrzymek odpustowych (np. *Święta Lipka*). Ta charakterystyka, choć nie wyczerpuje wszystkich szczegółowych typów semantycznych omawianych nazw, zgodna jest z dotychczasowymi ustaleniami. Nowością w stosunku do ujęcia Taszyckiego jest podporządkowanie nazw kulturowych nomenklaturze topograficznej. Jeśli zgodzić się z takim ujęciem, które daje się usprawied-

liwić szerokim rozumieniem etymologii określenia *topograficzny* 'opisujący miejsce' (nie wiadomo jednak w jaki sposób), to należy postawić pytanie o właściwy termin odnoszący się do pierwszej grupy nazw charakteryzujących właściwości naturalne miejsca. Odpowiedni dla tych toponimów byłby termin *nazwy fizjograficzne*, uzasadniony etymologią przydawki *fizjograficzne* 'opisujące fizyczne właściwości'. Wtedy termin *nazwy topograficzne* jako nadrzędny – używany wszelako powszechnie na oznaczenie nazw fizjograficznych – mógłby być pominięty w przeglądzie szczegółowych już typów semantycznych, o których niżej.

Opisywanie przez Bąka tego rodzaju nomenklatury jako nazw „odprzedmiotowych” budzi zastrzeżenia. Pojęcie „przedmiotu” nie pasuje do takich elementów przyrody, jak góra, las, czy kulturowych w rodzaju gródek, wieś, kościół. O jakich „przedmiotach” informują nazwy w formie złożzeń egzocentrycznych typu *Odrzykoń* (nazwa kulturowa) czy *Wilkowyja* (nazwa fizjograficzna)? Nie ujawnia się obiekt, lecz tylko jego cecha w nazwach w rodzaju *Krasne*, *Dobra*, *Wesoła*. Nie daje się także związać z określonym przedmiotem podanych przez autora nazw, wskazujących na zjawiska kultury duchowej, takich jak *Pobojowiska*, *Środa*. Nie może tu przecież chodzić o taki obiekt, jak osada, gdyż ten odnosi się do każdej klasy semantycznej ojkonimów.

Jak wynika z cytowanego wyżej fragmentu artykułu, autor utożsamia nazwy odprzedmiotowe z odapelatywnymi. Jest to jednak równanie niewłaściwe, bowiem wśród nazw topograficznych znajdują się także odhydronimiczne typu *Wisła* (nazwa ponowiona), *Busk* : *Bug* (autor nie podaje przykładów takich toponimów). Sam nie wyklucza możliwości zaliczenia do nazw odprzedmiotowych toponimów w rodzaju *Nowy Tomyśl*, *Mały Osiek* utworzonych od ojkonimów *Tomyśl*, *Osiek*, choć wyodrębnia je w nową grupę nazw filialnych i bliźniaczych, równorzędną do omawianych toponimów topograficznych. Tradycyjnie jednak nazwy typu *Nowy Tomyśl* zaliczane są – i słusznie – ze względu na człon określany toponimiczny do nazw kulturowych, gdyż nazwa miejscowa jako podstawa nowego toponimu stanowi już pozbawioną pierwotnego znaczenia formę sygnującą obiekt kulturowy – osadę (wieś, gród, miasto), obok której powstaje nowa miejscowość z nazwą ponowioną i członem wyróżniającym. To on dopiero podlega szczegółowej charakterystyce semantycznej, np. *Nowy Tomyśl* = *Nowe Miasto* (o czym niżej). Onomastycznymi podstawami wyrażają się wśród nazw kulturowych toponimy w rodzaju *Święta Katarzyna*, *Święty Wojciech*, nawiązujące do wezwań kościołów. Próba zatem związania tylko apelatywów z określoną

jedną wyróżnioną przez autora szeroką klasą semantyczną nazw topograficznych, w tym kulturowych, nie może się udać.

Poza polem obserwacji autora są nazwy typu *Kociuba*, *Łopatno*, *Portki*, charakteryzujące teren w sposób metaforyczny, niekiedy z odcieniem humorystycznym. Ujawnia się tu jeszcze jedno kryterium oceny nazwy: postawa stylizacyjna twórcy nazwy. Jeśli wziąć pod uwagę sygnowane miejsce: teren o odpowiednim ukształtowaniu, nazwa winna być zaliczana do fizjograficznych. Jeśli uwzględnić sposób wykreowania nazwy, winna ona być dodatkowo scharakteryzowana jako metaforyczna, a ze względu na ewentualne zabarwienie emocjonalne – humorystyczna. Niewłaściwe jest zaliczanie toponimów ostatniego typu do kulturowych, bo tworzenie nie tylko humorystycznych nazw (jak to twierdził H. Górniewicz)⁶ – wszelkich innych także – jest przejawem działalności kulturowej człowieka. Inną postawę emocjonalną – lekceważenie – wyrażają nazwy przezwiskowe typu *Biedaczów*, *Wygwizdów*. Tu wiąże się ona z nazwami kulturowymi (osady o niskim standardzie życia) lub fizjograficznymi (osady oddalone).

Druga podstawowa klasa nazw wyróżniona przez Bąka – nazwy odosobowe – są charakteryzowane zgodnie z dotychczasowymi ujęciami ze względu na stosunek miejsca do człowieka noszącego nazwę własną lub określanego wyrazem pospolitym. Szczegółowe klasy semantyczne mieszczą się w tradycyjnych podziałach tych toponimów na odosobowe dzierżawcze i odosobowe wskazujące na grupy osadników (osadnicze). Są wśród tych ostatnich nazwy patronimiczne, rodowe, etniczne i służebne. Wszystkie one ze względu na znaczenie i strukturę językową mogą być nazwane pluralnymi lub kolektywnymi. Do grupy nazw osadniczych zalicza jednak autor odosobowe nazwy singularne typu *Jędrysek*, *Ozimek*, *Bobrek* „utworzone od pojedynczych, i n d y w i d u a l n y c h o s a d n i k ó w [podkreślenie autora – S. B.], takich jak leśnicy, rządcy, karczmarze i samotni właściciele działek poza wsią” (s. 41). Ten typ semantyczny, choć nieliczny, zwany przez autora nazwami indywidualnymi, jest właściwym uzupełnieniem szeregu odosobowych grup znaczeniowych nazw równoległych do pozostałych: dzierżawczych, patronimicznych, rodowych, etnicznych i służebnych.

Charakterystyka znaczeniowa i morfologiczna wszystkich tych typów nazw zgodna jest z dotychczasowymi ujęciami. Dodajmy, iż w świetle dokładniejszej analizy poszczególnych rodzajów toponimów mogą się ujawnić trudności klasyfikacyjne. Nie zawsze jest ostra granica np. między nazwami pa-

⁶ *Wstęp do onomastyki*, Gdańsk 1988, s. 52.

tronimicznymi a rodowymi, w sytuacji gdy nazwisko o strukturze patronimicznej na *-ic(z)*, *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-ęta* może funkcjonować jako tworzywo nazw rodowych. Niewystarczającym wyznacznikiem typu patronimicznego jest charakterystyczny dla niego sufiks *-ice*, gdyż może on być wykorzystywany do tworzenia nazw nie patronimicznych, ale toponimów mieszczących się w szerszej klasie nazw przynależnościowych typu *Kniażyce*, *Popowice*. Mylący jest termin *nazwy rodowe* ze względu na konotacje z systemem rodowym. Dla tego nowszego typu nazewniczego (u Bąka wymieniony jest jako pierwszy) lepszy wydaje się termin *nazwy familijne* albo *rodzinne*. Nie najtrafniejszy jest także termin *nazwy etniczne*. Poza nazwami rzeczywiście nawiązującymi do etnonimów (nazw plemiennych i później nazw narodowości) typu *Laszki*, *Prusy*, *Niemce* do tej samej grupy nazw etnicznych zaliczane są toponimy charakteryzujące grupy mieszkańców ze względu na właściwości miejsca zamieszkania, np. *Zagórzany*, *Podolany*, miejsce pochodzenia, np. *Drohiczany*, *Przemysłany*, i inne wspólne cechy danej zbiorowości. Niektóre etnonimy – jak to zwykle z nazwami sąsiadów bywa – mają humorystyczny charakter przezwiskowy, np. *Żabojady*, *Werbohryzy*, *Samotuły* > *Szamotuły*. Tu także, jak w grupie nazw fizjograficznych, ujawnia się swoista postawa nazwotwórcza. Ze względu na wartość stylistyczną nazwy te są charakteryzowane dodatkowo jako przezwiskowe. Niesłusznie zaliczane są (np. przez Górnovicza)⁷ do rodowych, nie są to bowiem nazwy familijne (rodzinne)⁸. Terminologicznego uściślenia wymagają nazwy służebne. Takimi są w rzeczywistości tylko niektóre – najstarsze, określające rodzaj usługi ludności na rzecz feudała, np. *Bobrowniki*, *Konary*, *Skotniki*, *Sokolniki*. Pod względem formalnym nie różnią się od nich inne nazwy zawodowe, określające ludzi nie pozostających w zależności służebnej od pana, np. *Kowale*, *Ogrodniki*, *Szklary*⁹. Oddzielenie tych dwóch zróżnicowanych chronologicznie warstw zależy od dokładnych danych historycznoosadniczych.

Wśród omawianych nazw ujawniają się wyraziste typy morfologiczne: patronimiczny na *-ice* oraz dzierżawczy na *-ów*, *-owa(-o)*, *-in(-a)(-o)*. Nazwy patronimiczne stoponimizowane stają się podstawą nazw pseudopatronimicznych pamiątkowych w rodzaju *Mościce* od *Mościcki*, etnicznych typu *Zagórzycze*, nazwy zaś z sufiksem *-ów*, *-ow-*, *-in-* funkcjonują jako wzorzec dla

⁷ *Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim*, Gdańsk 1968, s. 19.

⁸ Por. W. T a s z y c k i, *Nazwy miejscowe typu „Konojady”, „Rakojady”, „Żabojady”*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 28(1971), s. 49-60.

⁹ *Służebne i zawodowe nazwy miejscowe w Małopolsce*, „Onomastica”, 20(1975), s. 143-168.

fizjografików w rodzaju *Zagórzyn*, *Zakrzów*, nazw kulturowych typu *Mostów*, *Powsin*¹⁰, nazw pamiątkowych, takich jak *Augustów*, *Tomaszów*, *Władysławowo*, *Izabelin* – upamiętniających imiona właścicieli ziemskich, królów, ich żon, córek, synów. Nazwy pamiątkowe ilustrowane przykładem *Mościce* zostały przez Bąka wraz z tzw. nazwami indywidualnymi potraktowane jako grupa odrębna, równorzędna do rodowych, etnicznych, patronimicznych, służebnych i dzierżawczych.

Kiedy indziej (np. u Taszyckiego) nazwy pamiątkowe zaliczane są do kulturowych¹¹. W rzeczywistości ich status nie przedstawia się jasno (M. Karaś¹²). Klasyczne nazwy pamiątkowe ujawniają znowuż swoistą postawę emocjonalną ich twórców (por. nazwy humorystyczne, przezwiskowe): tym razem chęć upamiętnienia osoby (*Augustów*, *Władysławowo*). Owego jednak emocjonalnego zabarwienia nie muszą być pozbawione także odtoponimiczne nazwy przeniesione z bliskich osad (nazwy ponowione)¹³, np. *Cieszacin Mały* : *Cieszacin*, lub dalekich (nazwy importowane), np. *Łańcut*. Waler emocjonalny mogą mieć również nazwy etniczne, takie jak *Drohiczany* : *Drohiczyn*, dalej stare nazwy odosobowe dzierżawcze typu *Kraków* czy patronimiczne w rodzaju *Raławice*. O tym, kiedy dominującym rysem nazwy tego rodzaju staje się pamiątkowość, a drugorzędnym dzierżawczość lub patronimiczność, można orzekać na podstawie szczegółowych danych historyczno-osadniczych. W ten sposób rozpoznane toponimy winny być charakteryzowane jako pamiątkowe o strukturze nazw dzierżawczych (nazwy pseudodzierżawcze) lub patronimicznej (nazwy pseudopatronimiczne). Generalnie odosobowe nazwy pamiątkowe nie mogą być zestawiane, jak chce Bąk, z innymi typami odantroponimicznymi jako klasa z nimi równorzędna, lecz w nich w różnym stopniu zanurzona.

Trzecią grupę nazw wydzieloną według kryterium podstawy stanowi nomenklatura utworzona od nazw innych osiedli ludzkich (ojkonimów). Dzielą się one na filialne i bliźniacze. Wszystkie dotyczą par lub większej liczby osad i pozostają w zależności genetycznej od siebie. Nazwy filialne (naj-

¹⁰ Por. W. T a s z y c k i, *Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe (Znaczenie przyrostków „-ów”, „-owa”, „-owo”, „-in”, „-ina”, „-ino”)*, „Język Polski”, 22(1937), s. 104-111.

¹¹ *Polskie pamiątkowe nazwy miejscowe. I Międzynarodowa Slawistyczna Konferencja Onomastyczna w Krakowie w dniach 22-24 października 1959. Księga referatów*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 109-116.

¹² [Rec.] S. Warchoł, *Nazwy miast Lubelszczyzny, Lublin 1964*, „Onomastica”, 12(1967), s. 312.

¹³ Termin zaproponowany przez Górnwicza, por. *Wstęp do onomastyki*, s. 45.

częściej odnoszące się do miejscowości sąsiednich, ale też niekiedy odległych od siebie) sygnują osady powstałe później od innych macierzystych, np. *Cieszacin Mały* lub *Cieszacinek* : *Cieszacin*, *Tuliczów Mały* lub *Tuliczówek* : *Tuliczów*. Nazwy bliźniacze oznaczają osady powstałe w wyniku ich podziału na dwie lub więcej części, np. *Ciążeń Wschód*, *Ciążeń Zachód*.

Każda z tych grup toponimów jest podzielona przez autora na wiele szczegółowych klas semantycznych.

Wśród nazw filialnych mieści się od dawna już wyodrębniony typ nazw zdrobniałych w rodzaju *Lichenek*, *Miastko*, wyróżnionych za pomocą wymienionych przez autora sufiksów singularnych *-ek*, *-ka*, *-ko* oraz pominiętego przez niego sufiksu pluralnego *-ki*, np. *Żurawiczki* : *Żurawice*. Do tej samej grupy znaczeniowej należy zaliczyć również nazwy z wyróżniającym członem deminutywnym *Mały*, np. *Osiek Mały*, *Wrząca Mała*. Przymiotnik ten jest wariantem formalnym sufiksu deminutywnego na *-k-*, co potwierdzają oboczności typu *Cieszacin Mały* // *Cieszacinek*.

Inny rodzaj nazw filialnych według autora to formy: z członami *Nowy* (*Lichen Nowy*), *Wola* lub *Wólka* (*Wola Gostawska*, *W. Podłęzna*, *W. Kożuszkowa*), *Holendry* (*Nockie Holendry*), *Kolonia* (*Modła Kolonia*), *Parcele* lub *Działki* (*Cienin Parcele*), sytuacyjne (*Przedsokołowo*, *Podbielsko*), adoptowane (*Cienin Ogrody*), numerowane i literowane (*Kragola I i II*, *Pole A i B*).

Nazwy te stanowią struktury morfologiczne złożone: zestawienia (*Budki Nowe*), przyrostkowe (*Lichenek*). Dla nich wszystkich autor zakłada podstawę ojkoniczną. Nie wszystkie jednak umieszczone tu przez autora toponimy są filialne. *Wola* oparta pierwotnie na apelatywie *wola* 'wieś wolna od świadczeń' – podobnie jak nie wymienione przez autora *Lgoty* i *Swobody* – mogła przyjmować odantroponimiczny człon odróżniający dzierżawczy (*Wola Kożuszkowa*). Wtedy tego typu *Wole* nie byłyby nazwami filialnymi. Takimi są formy, które mają odtoponimiczny człon odróżniający na *-ska*, np. *Wólka Lubelska* : *Lublin*. Ze względu na obecny we wszystkich wymienionych nazwach złożonych człon utożsamiający należy je zaliczyć do grupy kulturowych. Zestawienia z członem *Wola*, *Swoboda*, *Kolonia*, *Parcele* wprost wskazują na obiekt kulturowy: osadę lub areał ziemi przygotowany do zagospodarowania, a formy z ponowioną nazwą w rodzaju *Budki Nowe* : *Budki* wskazują pośrednio na obiekt kulturowy – miejscowość (*Budki* = osada o pustej już znaczeniowo nazwie *Budki*). Nazwy syntetyczne typu *Lichenek*, *Przedsokołowo*, *Podbielsko*, nawiązujące również do nazw osad, z tego samego powodu winny być traktowane jako kulturowe. W jednych i w drugich szczegółowej dodatkowej charakterystyce podlegają elementy leksykalne i morfologiczne (prefiksy i sufiksy) dodane do podstawy ojkonicznej. Są wśród tych

form nazwy z wykładnikiem: a) deminutywnym na *-k-* lub leksykalnym *Mały*, czyli w sumie toponimy deminutywnokulturowe (*Cieszacin Mały* // *Cieszacinek*), b) leksykalnym *Nowy*, czyli toponimy chronologizującokulturowe (*Budki Nowe*), c) leksykalnym typu *Polski*, *Ruski*, czyli toponimy etniczno-kulturowe (*Jawornik Polski*, *Jawornik Ruski*).

Kolejną wyróżniającą się ilościowo klasę stanowią nazwy z elementem lokalizującym wyrażonym: a) leksykalnie za pomocą przymiotnika odmiejscowego typu *-sk-* (*Wólka Lubelska*) bądź b) morfologicznie za pomocą przedrostka lokalizującego (*Przedsokołowo*, *Podbielsko*). Do nazw lokalizujących zbliżają się formy z przydawkami *Górny*, *Dolny*, *Wyżny*, *Niżny*, które, wskazując na położenie danej osady, zarazem charakteryzują teren ze względu na jego ukształtowanie. Jako złożone znaczeniowo mogą być interpretowane człony wyróżniające nazw typu *Borysławice Kościelne* i *Zamkowe*, które lokalizując równocześnie mogą wskazywać na przynależność do kościoła, zamku. Wreszcie w skład nazwy zestawionej z członem ponowionym może wchodzić wyróżniający komponent dzierżawczy na *-ów*, *-owa(-o)* czy *-in-*.

Omówione wyróżniki morfologiczne i leksykalne nomenklatury pochodnej od nazw miejscowych bywają wykorzystywane do tworzenia także toponimów nieodojkonimicznych. Sufiksy deminutywne ujawniają się od początku w nazwach fizjograficznych typu *Górki*, *Laski*, kulturowych – *Chałupki*, *Siedlce*, etnicznych – *Pruski*. W wypadku nazw fizjograficznych wskazują na małość obiektów terenowych, a u kulturowych i etnicznych – również na niewielkie rozmiary osady (niekiedy na ich przysiółkowy charakter). W nazwach tych deminutywność jest dodatkową cechą podporządkowaną nadrzędnej fizjograficznej, kulturowej lub etnicznej.

Morfologiczne i leksykalne wyróżniki dodatkowego znaczenia lokatywności ujawniają się w nazwach fizjograficznych typu *Podgóra*, *Zalas*, *Busk* : n. w. *Bug*, *Zahoczew* : n.w. *Hoczew* i w kulturowych w rodzaju *Wólka Podklasztorna*. W wypadku nie ujawnionego obiektu odniesienia (fizjograficznego lub kulturowego), jak np. w nazwach *Blizne* (= **Bliskie*), *Średnie*, nazwa może być określana tylko jako lokalizująca.

Nazwy odtoponimiczne złożone tworzone za pomocą środków leksykalnych, takich jak *Nowy*, *Mały*, *Polski*, *Górny*, *Lubelski* wchodzi w genetyczny układ nazewniczy, który jest pierwotnie asymetryczny, np. *Rozbórz Nowy* : *Rozbórz*, *Cieszacin Mały* : *Cieszacin*, *Horyszów Polski* : *Horyszów*, *Ustrzyki Górne* : *Ustrzyki*, *Hadle Kańczudzkie* : *Hadle*. Asymetria ta jest likwidowana poprzez wprowadzenie do drugiej nazwy w danej parze członu opozycyjnego, stąd: *Rozbórz Stary*, *Cieszacin Duży*, *Horyszów Ruski*, *Ustrzyki Dolne*, *Hadle*

Szklarskie. Skontrastowane człony należą do tej samej klasy semantycznej: chronologizują, wskazują na różnice wielkościowe i etniczne albo lokalizują.

Jako nazwy odojkonimiczne bez kreacji słowotwórczej należy potraktować – nie wspomniane przez Bąka – toponimy importowane w rodzaju *Łańcut* (od *Landshut* w Bawarii), *Kanada* (od nazwy państwa). Byłyby to nazwy kulturowe z dodatkową cechą pamiątkowości.

Nazwy bliźniacze – druga grupa nazw odojkonimicznych wyróżniona przez Bąka – charakteryzowane są trochę inaczej niż filialne. Tu wydobyte jest tylko znaczenie członów wyróżniających (poprzednio brano pod uwagę także człon utożsamiający). Może ono być: topograficzne (*Czepów Górny* i *Cz. Dolny*), geograficzne (*Ciążeń Wschód* i *C. Zachód*), kulturowe (*Borystawice Kościelne* i *B. Zamkowe*), sytuacyjne (*Smolniki Osieckie* i *S. Racięckie*), własnościowe (*Kowalewo Opactwo* i *K. Sołectwo*). Ta charakterystyka koresponduje z wyżej omówionymi dodatkowymi wyróżnikami semantycznymi nazw filialnych. Nazwy geograficzne i sytuacyjne znajdują odpowiedniki w członach lokalizujących. Do tych dają się także sprowadzić nazwy topograficzne wyróżnione przydawkami typu *Górny*, *Dolny*. Nazwy własnościowe to toponimy dzierżawcze. Człony w rodzaju *Kościelne* i *Zamkowe* – traktowane przez Bąka jako kulturowe – zawierają również znaczenie lokatywności (obiekt jest blisko kościoła, zamku) i (lub) posesywności (obiekt należy(-ał) do kościoła, zamku). Zatem pod względem strukturalnym i znaczeniowym nazwy filialne i bliźniacze są w znacznym zakresie jednorodne. Jako tylko filialne, wskazujące na zróżnicowaną metrykę osad, są formy z członem deminutywnym, typu *Cieszacin Mały* // *Cieszacinek* (wobec *Cieszacin Wielki*), i chronologizującym, w rodzaju *Rozbórz Nowy* (wobec *Rozbórz Stary*). Wszystkie inne wyróżniki mogą odnosić się do osad powstałych bądź to w wyniku ich rozrostu (przy różnych metrykach), bądź ich podziału (przy tej samej metryce). W tym wypadku rozróżnianie nazw filialnych i bliźniaczych jest opierane na danych historycznoosadniczych.

W sumie wyodrębnione przez Bąka nazwy odojkonimiczne, dzielone na liczne klasy znaczeniowe, dają się sprowadzić przede wszystkim do jednego wspólnego typu: nazw kulturowych. Takie znaczenie należy przypisać każdej nazwie odojkonimicznej niezależnie od jej etymologii. Dowolny toponim jako tworzywo nowej nazwy może być symbolem obiektu kulturowego – osady, wyzbytym już pierwotnego znaczenia. Dodatkowy współelement nazwy (sufiks, prefiks, leksem) wyraża nowe szczegółowe znaczenia: skalę wielkości (deminutywność, augmentatywność), położenie (lokatywność), posiadanie (posesywność), charakter etniczny.

PODSUMOWANIE

Proponowana przez Bąka nowa klasyfikacja nazw jest kolejną próbą zweryfikowania stosowanego od kilkadziesiąt lat podziału toponimii wypracowanego przez Taszyckiego. Zasadniczą nowością tej propozycji jest wydobycie na pierwszy plan kryterium podstawy nazwy i zwrócenie szczególnej uwagi na osnowy ojkonimiczne wykorzystywane w toponimach o różnorodnej strukturze. Prowadzi to autora do wyodrębnienia nazw: filialnych i bliźniaczych, powiększających liczbę tradycyjnie wyróżnianych typów toponimów: topograficznych (w tym także kulturowych), patronimicznych, etnicznych, rodowych (rodzinnych, familijnych) i służebnych (zawodowych). W świetle jednak przedstawionego tu przeze mnie ujęcia można założyć, iż nazwy z podstawami ojkonimicznymi wpisują się ze względu na ich znaczenie w szeroką klasę nazw kulturowych. Do nich wejdą także nazwy tradycyjnie wyróżniane jako klasa odrębna – nazwy deminutywne¹⁴. Ze względu na dodatkowy element różnicujący (morfologiczny lub leksykalny) wszystkie te kulturowe toponimy podlegają szczegółowej charakterystyce znaczeniowej jako formy z dodatkową cechą wyrażającą deminutywność, augmentatywność, zróżnicowanie czasowe, lokalizację, przynależność do osoby, instytucji, nacji.

Taka dodatkowa charakterystyka znaczeniowa wiąże się także z nazwami utworzonymi od podstaw nieojkonimicznych (*Busk* : *Bug*, *Zalesie*, *Zamoście*, *Laszki*), zaliczanych do podstawowych typów semantycznych: fizjograficznego, kulturowego, etnicznego.

Charakterystyka strukturalna nazwy jest drugorzędny element jej opisu. Ze względu na trudności z ustaleniem typu kreacji słowotwórczej toponimu opis jego formy może być w praktyce sprowadzony do przedstawienia ahistorycznego modelu toponimicznego.

Poza tym zasadniczym kryterium semantycznym (co nazwa znaczyła) i formalnym (jaki jest model morfologiczny nazwy) w opisie toponimu może być uwzględniony sposób opisywania miejsca: metaforycznie lub wprost. Jako kryterium szczegółowe ujawnia się także postawa emocjonalna twórcy toponimu. Rodzą się z niej nazwy humorystyczne i pamiątkowe. Humorystyczność i pamiątkowość to również dodatkowe cechy towarzyszące wymienionym wyżej typom semantycznym nazw. Zatem i moje przedstawione tu sugestie

¹⁴ O nieprzystawalności nazw deminutywnych do tradycyjnego podziału zob. Cz. K o s y i, *O znaczeniu tzw. deminutywnych nazw miejscowych*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, 16(1974), nr 1, s. 32-40.

są kolejną próbą porządkowania szczegółowego materiału toponimicznego w ramach przyjętych ogólnych założeń klasyfikacyjnych.

ON THE CLASSIFICATION OF THE LOCAL NAMES ONCE AGAIN

S u m m a r y

S. Bąk's article entitled *On the Classification of the Slavonic Local Names* was published in the magazine "Onomastica" in 1994. The author put forward a proposal to modify the existing classification of oiconyms worked out a few dozen years ago by W. Taszycki (in 1946). The principal novelty of Bąk's proposal is to highlight the basis of a name and to draw particular attention to the oiconymic fabric. This leads the author to the classification of new types of toponyms: filial (*Budki Nowe, B. Stare*) and twin toponyms (*Czepów Górny* and *Cz. Dolny*), supplementing a series of traditional topographic, cultural, patronymic, ethnic, ancestral and ancillary names.

In the light of the present analysis, however, the names with the oiconymic derivatives form part of the broad class of cultural names with regard to their meaning. With respect to the additional differentiating (morphological or lexical) element all those toponyms fall under a particular semantic profile as forms with an additional feature, expressing a diminutive character (*Cieszecinek, Cieszacin Mały*), augmentative character (*Cieszacin Wielki*), temporal variety (*Budki Nowe, B. Stare*), localization (*Podbielsko, Wólka Lubelska*), belonging to a person (*Wola Kozuszkowa*), institution (*Borysławice Kościelne*), and nation (*Jawornik Polski*).

The basic criterion for the evaluation of the name is semantic (what the name meant) and its subordinate formal criterion (what is the word-forming name). Apart from these criteria one should take into consideration the manner of describing a place in the description of a toponym: metaphorical (*Kociuba, Portki*) or literal (*Roztoka*). As a particular criterion the emotional attitude of the author of toponym is revealed. Humorous names are thence derived (*Portki – Trousers, Żabojady – Frog-eaters, Wygwizdów – Wind-swept Place*), commemorative (*Mościce, Augustów, Izabelin*), and transferred names (*Łańcut, Warszawa* in the USA).

Translated by Jan Kłós